

РОБСТВОТО ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ЕДИН АФРИКАНЕЦ – ОЛАУДА ЕКУИАНО И НЕГОВАТА АВТОБИОГРАФИЯ

Павлин Атанасов

SLAVERY THROUGH THE EYES OF AN AFRICAN – OLAUDAH EQUIANO AND HIS AUTOBIOGRAPHY

Pavlin Atanasov

Abstract

The article deals with the life of Olaudah Equiano, also known as Gustavus Vassa – one of the most prominent Africans involved in the British movement of the abolition for the slave trade in Britain in the late 18th century. His autobiography, first published in 1789, was a valuable source for the abominable slave trade as one of the few texts that presented slavery from the point of view of a victim. The author narrated about his kidnapping in Africa as a child, his sufferings during the crossing of the Atlantic Ocean, his service as a slave of an officer in the British Navy for ten years and his participation in the Seven Years' War, as well as his life after he purchased his freedom in 1766. As a free man he worked as a merchant and explorer in the New World, the Arctic, and the United Kingdom. However, he became most famous with his book which was a first-hand and vivid description of the inhumanity of slavery. It contributed to a great extent to the success of the abolitionist movement in Britain with the passage of the Slave Trade Act of 1807.

Key words: *Olaudah Equiano, Igbo people, slave trade, Middle Passage, abolitionism*

В продължение на повече от три века, от началото на XVI до средата на XIX в., хиляди африкански мъже, жени и деца стават жертва на търговията с роби през Атлантическия океан. Това е най-голямото насилствено изселване на хора в историята, осъществявано с безмилостно хладнокървие и методичност от претендиращите за

цивилизираност европейци. Началото на тази срамна търговия с хора е поставено от португалците, чийто пример скоро е последван от испанци, французи, холандци и англичани. Презатлантическата търговия с роби е изключително доходоносна за участниците в нея и е стимулирана от разрастващата се европейска колониална експанзия през посочените столетия. Според по-голямата част от изследователите около 12 милиона африканци са откъснати насилствено от техните родни страни, за да бъдат превозени до двете Америки при ужасните условия на претъпканите роботърговски кораби. От тях 11 милиона оцеляват, като по-голямата част са жестоко експлоатирани в плантациите на Новия свят, където се произвеждат предимно захар, ориз, тютюн и памук. Това трудоемко производство изисква многобройна работна ръка и безплатният робски труд, който осигурява Африка, се оказва идеален за тази цел. Трите основни района в Новия свят, където робството намира широко приложение, са Бразилия, Карибите и южните британски колонии по атлантическото крайбрежие на Северна Америка. Търговията с роби достига своя най-голям разцвет през XVIII в., когато безспорната водеща сила в нея става Великобритания. Това е дейност, която заема централно място в историята на Африка, Европа и Новия свят, като чрез т. нар. „триъгълна търговия“ свързва в една глобална икономическа система хората от двете страни на Атлантика, които напълно се различават помежду си. Резултатът е появата на тази уникална културна смес, каквато представлява днес американският континент.

Източниците за търговията с роби и за живота на злочестите африканци в плантациите са многобройни, но по обясними причини огромната част от тях са дело на европейци. Естествено отношението им към робството е различно в зависимост от тяхното обществено положение – от крайно осъдително поради очевидната му неморалност и жестокост, която не се вписва в идеите на Просвещението, до одобрението му с аргумента, че робският труд няма алтернатива в плантационното земеделие на Новия свят. Независимо от тези различия във възгледите на европейците, те възприемат черната раса като по-нисша от бялата и с това оправдават неравностойното положение на африканците в обществото. Расистките теории придобиват широка популярност през втората половина на XVIII и първата

половина на XIX в. и оказват влияние дори на хора с прогресивни убеждения. Чернокожите се представят като диваци и варвари, които чрез християнството получават шанса да бъдат цивилизовани и интегрирани в едно по-развито общество. Така тези от тях, които са прекарани като роби през океана, са считани за благословени от съдбата в сравнение със събратята им, останали на Черния континент. За самите африканци обаче това не е благословия, а по-скоро проклятие, но тяхната гледна точка не се взема под внимание, а оставеното от тях писмено наследство е доста оскъдно. Ето защо сведенията на един от тези синове на Африка, откъснати принудително от родния континент, Олауда Екуиано, известен също като Густав Ваза (ок. 1745 – 1797), са изключително ценни. През 1789 г. той публикува своята автобиография под заглавието „Интересният разказ за живота на Олауда Екуиано, или Густав Ваза, Африканец, написан от него самия”, която скоро след това се превръща в бестселър във Великобритания.¹ По това време в страната се разгаря бурен обществен дебат по отношение на търговията с роби, по време на който набира сили аболиционизмът. Това движение първоначално си поставя за цел премахване на позорната търговия с роби, а впоследствие започва борба за пълното ликвидиране на робството. Книгата на Екуиано играе важна роля за успеха на аболиционистите, а авторът ѝ се превръща в най-забележителната фигура сред африканците, които допринасят за победата на кампанията за премахване на търговията с роби, увенчала се с успех през 1807 г.

* * *

Робството е дълбоко вкоренено в историята на Африка. За съжаление, то е част и от нейното настояще, тъй като под различни форми продължава да съществува дори до наши дни. Черният континент е източник на роби за средиземноморския свят още през Античността. Появата на исляма през VII в. и разпространението му в Северна Африка стимулира робството на континента, защото от самото си създаване новата религия е тясно свързана с тази институция. Това води до появата на маршрути за търговия с роби, които тръгват от вътрешността на Африка и прекосяват Сахара в северна

посока. Броят на поробените африканци, преминали по тези сухоземни маршрути в периода от средата на VII до началото на XX в. едва ли може да се определи с точност, но според последните изследвания е между 3,5 и 4 милиона души.² В този случай обаче робството няма за основна цел производството на стоки, от които да се извличат печалби, каквато е основната характеристика на институцията, въведена по-късно от европейците в техните американски колонии. В ислямските страни робите се използват преди всичко като слуги и търсенето им се определя от финансовите възможности на потенциалните им господари. Следователно притежаването на роби от мюсюлманите е по-скоро демонстрация на богатство, а не средство за забогатяване, при което за тях не е присъщо бруталното и сурово отношение към робите в плантациите на Новия свят.³ Черна Африка южно от Сахара изнася и други ценни продукти като злато и подправки, но с течение на времето робите се превръщат в нейния основен капитал. Решаваща роля за това имат европейците, които се намесват активно в търговията с роби през XV в. Робският труд намира широко приложение в създадените от португалците захарни плантации на атлантическите острови в съседство с континента – Мадейра, Азорските острови, Кабо Верде, Сао Томе и Принсипи. Откриването на Америка поставя началото на една широкомащабна и добре организирана търговия с роби през Атлантика, в основата на която стои плантационната икономика. Производството в захарните плантации в Новия свят и на първо място на Карибите увеличава многократно нуждата от робски труд, доставян от Африка. Както отбелязва Джеймс Уолвин, между отглеждането на захарна тръстика и внедряването на труда на африканските роби съществува неразривна връзка.⁴

Робският труд е част от африканските традиции и се практикува от много общности на континента под различни форми. Най-често в роби се превръщат пленниците по време на непрекъснатите войни или набези в селата на съседни племена. Понякога в робство са продавани и хора от същото племе, от които то иска да се освободи по различни причини, като например извършване на престъпление, размирно поведение или психично заболяване. Често явление е и дълговото робство. Трябва да се отбележи обаче, че независимо по какъв начин губят свободата си, робите в Африка не стават обект

на чудовищната дехуманизация, която сполетява техните събратя, трудещи се в плантациите отвъд океана и имат възможност за постигане на социален напредък и богатство.⁵ Въпреки че европейците не въвеждат робството в Африка, те го трансформират от съществуващите традиционни форми на експлоатация до небивали размери, до част от една междуконтинентална система. Това се осъществява чрез трансатлантическата търговия, захранваща постоянно захарните плантации в Новия свят със свежа работна ръка. Тази трансформация няма само чисто икономически измерения, тъй като според думите на Уилям Снелгрейв е съпътствана и с промяна на самото разбиране за робството като категория, която става неразривно свързана с черната раса.⁶

Европейците обикновено не поемат риска да проникват във вътрешността на Африка, за да се снабдяват с роби, за да не бъдат нападнати от враждебни племена или да загинат от някоя от върлуващите по тези места болести. В мнозинството от случаите в началото на бруталното преследване на хора, с цел тяхното заробване стоят самите африканци, привлечени от възможността за бързо забогатяване за сметка на нещастните си съплеменници. Те откарват своите жертви до крайбрежието, където ги продават на европейците, изградили там свои търговски бази, като португалската Елмина в днешна Гана. Това означава, че отвлечените африканци обикновено изминават дълъг и тежък път преди да попаднат в ръцете на европейските роботърговци. Тези страдания обаче едва ли могат да се сравнят с ужасите, които им предстои да изпитат през следващите месеци в претъпканите кораби за роби. Не бива да се забравя, че паралелно с трансатлантическата търговия, продължава да се осъществява и търговията с роби към мюсюлманските страни в Северна Африка, Близкия изток и отвъд Индийския океан. Така в резултат на насилственото изселване на хора Черният континент е подложен векове наред на постоянна загуба на население, което му нанася трайни демографски, социални и икономически вреди. Пол Лавджой изчислява, че за периода 1500 – 1900 г. в резултат на търговията с роби около 17,5 милиона души напускат Африка, от които повече от 70% поемат към Америките, а останалите към ислямския свят.⁷

Животът на всеки един от хилядите африканци, оцелели след пътуването през Атлантическия океан, е безвъзвратно белязан от

изпитанията, през които преминава още от момента, когато става жертва на ловците на хора в родния континент. Следва кошмарното прекосяване на океана на борда на роботърговските кораби, известно като „междинен етап“ („Middle Passage“). Това е път към един свят, който плаши робите със своята неизвестност и враждебност и който оставя дълбока травма в съзнанието им. Пътуването има различна продължителност, но обикновено прекосяването на разстоянието от Африка до Бразилия отнема един месец, а до Карибите и Северна Америка два месеца. Корабите са претъпкани с жива стока – към края на XVIII в., когато търговията с роби достига своя връх, един британски кораб кара средно 390 души, а един френски или португалски – 340.⁸ „Междинният етап“ е съпътстван от постоянни прояви на насилие, които са изключителни, дори според тогавашните представи. Те са продиктувани от необходимостта да се упражнява контрол върху поробените африканци, които не искат да се примирят със съдбата си. По време на пътуването средно 15 % от тях загиват в резултат на болести и мъчения. Тази висока смъртност не буди учудване, тъй като корабите са един истински плаващ ад, който с отворителните си условия смазва всичко човешко, както в наблъсканите в трюмовете нещастници, така и в техните угнетители. По време на тази насилствена миграция африканските пленници са подложени на дехуманизация, тъй като на тях се гледа като на жива стока, като източник на печалба, а не като на хора. Сведения за живота им по време на пътуването дават преди всичко корабните дневници, които водят капитаните, а също така дневниците на бордовите хирурзи, въпреки че думите са безсилни да предадат в пълна степен страданията и униженията на робите. Пространството е оскъдно и човешката стока е наблъскана върху тесни дъски под палубата с височина не повече от 1,5 метра. Поради това пленниците лежат приковани един към друг без да имат възможност да се изправят. Понякога мъртвите остават приковани към своите живи съседи в продължение на дни. Зловонието е непоносимо и се усеща от няколко километра по посока на вятъра, дизентерията и други болести постоянно отнемат живота на нещастниците. На борда цари сурова дисциплина, наказания се налагат при най-малката проява на недоволство, като най-често това е удране с пръчки. Мнозинството от робите са мъже,

защото в плантациите се търсят преди всичко здрави и силни работници, но има също така жени и деца. Жените са особено уязвими и са под постоянната заплаха да бъдат изтезавани или изнасилени от екипажа на кораба. В своето отчаяние някои от робите предпочитат самоубийството, като се хвърлят зад борда, а някои майки постъпват по същия начин с невръстните си деца. Независимо от постоянните мъчения и унижения, на които са подлагани африканците, корабните капитани се стремят да закарат колкото е възможно повече здрави работници до робските пазари в Новия свят, не толкова от морални съображения, а защото от това зависи тяхната печалба. Затова по време на пътуването някои от тях защитават живата си стока от неоправдано малтретиране, а освен това робите от време на време са изкарвани на палубата, за да подишат свеж въздух и да се раздвижат, а дори понякога са карани да танцуват. Когато някои от чернокожите отказват да се хранят, за да си спестят по-нататъшните мъки, техните подтисници ги хранят насила, като за целта отварят челюстите им с клещи. Тези нечовешки условия, описани от хора, служили на борда на робските кораби, стават основен аргумент на аболиционистите, когато в края на 80-те години на XVIII в. подемат кампания за премахване на отворотелната търговия с роби.⁹ В емблематичен случай по това време се превръща корабът „Брукс“ (Brooks), претърпял с 609 души на борда при капацитет от максимум 451. Планът на този кораб, символ на ненаситната жажда за печалба на роботърговците, се разпространява масово и буди възмущението на общественото мнение във Великобритания.

Корабите за роби представляват плаващи затвори, снабдени с храна и вода за дългото пътуване и много добре снаряжени не само срещу нападения отвън, но повече срещу честите бунтове на робите. Описани са стотици такива бунтове (Дейвид Ричардсън изброява най-малко 485 случая), като обикновено те са потушавани с изключителна жестокост, но в редки случаи завършват с успех. Смята се, че една десета от корабите, превозващи роби през Атлантическия океан са засегнати от насилие в резултат на робски надигания. Вероятността за избухването на такива бунтове е по-голяма в началния етап на пътуването и особено, когато корабите са все още близо до африканското крайбрежие. В тези случаи при успех африканците

понякога принуждават екипажите на овладените от тях съдове да ги върнат обратно на брега. Когато обаче бунтовете избухнат в открито море, много често се стига до трагичен изход, при който корабите завършват своя път, погълнати от океанските вълни поради неумелото управление на негрите. Дори и при провал робските надигания показват решимостта за съпротива на африканците и имат за резултат намаляване броя на тези от тях, които достигат до Америка, за да бъдат подложени на изтощителния труд в плантациите.¹⁰ Поради големия риск от бунтове на борда броят на моряците, които се наемат на служба на роботърговските кораби се увеличава. Тяхната роля е повече да пазят реда и да подтискат недоволството на чернокожите, отколкото да управляват кораба. Трябва да се отбележи обаче, че животът на моряците е не по-малко ужасяващ и отблъскващ от този на робите. Заплащането им е мизерно, а смъртта е техен постоянен спътник. Според данните за британските кораби, участвали в трансатлантическата търговия през XVIII в., между 15 и 20 % от техните екипажи загиват, следователно смъртността сред тях дори надвишава тази сред робите. Така моряците на робските кораби са в позицията едновременно на подтисници и на жертви – способни са на брутални действия спрямо негрите, но в същото време често самите те стават обект на насилие или загиват от болести по време на пътуването.¹¹ Преди края на „междинния етап“ екипажите се заемат да подготвят робите за пазарите в Новия свят като прикрият, доколкото могат техните болести и следите от насилие с цел продажба на възможно най-висока цена. Те са старателно изкъпвани, а с помощта на палмово масло на кожата им е придаван блясък, за да изглеждат по-здрави. Състоянието на голяма част от тях е толкова отчайващо, че те не преживяват дълго след пристигането си в Америка. Тези, които оцеляват, се сблъскват с предизвикателствата на един напълно чужд свят – непознат език и култура, презрително отношение на белите и преди всичко изтощителен труд в плантациите, където продължителността на живота също е изключително ниска. Малцина от робите имат повече късмет и са наемани като домашни слуги, като работници в пристанищата, транспорта или са заети с друг вид по-леки и щадящи дейности.¹²

Един от милионите африканци, преминали през ада на описаната по-горе насилствена миграция, е Олауда Екуиано. Неговият живот е изпълнен с редица драматични обрати и изпитания, но за разлика от огромното мнозинство негови събратя, останали анонимни, той успява да придобие широка известност, благодарение на своята автобиография – един изключително ценен източник за робството от гледна точка на потърпевшата страна. Заедно с още няколко гласове на африканци от края на XVIII в., които разкриват страданията си в робство, книгата на Екуиано има огромен принос за обръщането на общественото мнение в полза на аболиционистите.¹³ В крайна сметка натискът дава резултат и през 1807 г. най-сетне Британският парламент приема Акта за забрана на търговията с роби, но за съжаление, Олауда Екуиано не доживява тази победа, тъй като умира десет години преди това. Известен през своя живот повече с името Густав Ваза, той използва африканското си име само в автобиографията, която е публикувана за пръв път през 1789 г. и приживе на своя автор има девет издания, последното от които през 1794 г. Макар че това не е първата книга във Великобритания, в която един отвлечен в робство африканец разказва за своя живот, тя определено се оказва най-влиятелната и за времето си изиграва роля, подобна на ролята на великия роман на Хариет Бичър Стоу „Чичо Томовата колиба” за засилване на напрежението между аболиционисти и робовладелци в САЩ в навечерието на Американската гражданска война (1861 – 1865), довела до премахване на робството там.

Първата от серията такива автобиографии е публикувана още през 1772 г. в Бат от Джеймс Албърт Акасоу Грониасоу, роден вероятно като принц в Борну, столица на кралство в североизточната част на днешна Нигерия в началото на XVIII в.¹⁴ Неговият живот напомня удивително този на Екуиано. Попаднал в робство в родната си страна, той е откаран в Барбадос и продаден на холандски калвинистки свещеник, който го отвежда в Северна Америка. Там Грониасоу му служи повече от 20 години, приема християнството, научава се да чете и пише, а след смъртта на господаря си е освободен. След като остава на работа в семейството на свещеника още няколко

години, той постъпва като готвач на каперски кораб по време на Седемгодишната война (1756 – 1763), записва се войник в британската армия, преселва се във Великобритания и се жени за англичанка на име Бети, от която има деца. В новата си родина Грониасоу се сблъсква постоянно с расови предразсъдъци, а семейството му изпада в тежко материално положение, поради което той решава да издаде своята автобиография, за да го подпомогне финансово с приходите от нея. През 1773 г. в Лондон са публикувани стихотворенията на първата афроамериканска поетеса Филис Уитли (1753 – 1784), родена в днешен Сенегал, под заглавието „Поети по разни въпроси, религиозни и морални“ (Phillis Wheatley, *Poems on Various Subjects, Religious and Moral*). Други африкански автори, издавани във Великобритания по онова време, са Игнейшъс Санчо (1729 – 1780), чиито писма са публикувани посмъртно през 1782 г., както и Джон Марант (1755 – 1791), един от първите афроамерикански проповедници и мисионери. Независимо че нямат пряко отношение към въпроса за премахването на търговията с роби, а още по-малко на робството, споменатите автори са доказателство за интелектуалните способности на чернокожите и опровергават расистките възгледи за тяхната непълноценност, разпространени по онова време. Така през 80-те години на XVIII в. те стават част от аргументите на аболиционистите срещу подобни несъстоятелни твърдения, поддържани най-вече от робовладелците.¹⁵

Всъщност до края на XVIII в. въпросът за търговията с роби през Атлантика не е във фокуса на общественото внимание нито във Великобритания, нито в другите европейски страни, извличащи несметни печалби от тази дейност. Все пак понякога се чуват гласове в защита на нещастните африканци като тези на квакерите – малка християнска секта, клон на протестантството, която възниква през XVII в. и се отличава със своя пацифизъм и толерантност. В края на века на Просвещението настъпва коренна промяна, когато в Западна Европа и Северна Америка аболиционизмът придобива все по-голяма популярност. Макар и да изглежда парадоксално, най-мощната аболиционистка кампания се провежда във Великобритания – страната, заемаща водеща позиция в трафика на хора. Голяма роля в тази борба изиграват отново квакерите, които през 1787 г. са мнозинство сред учредителите на Обществото за премахване на търговията с

роби. Сред видните му членове са също така Гренвил Шарп (1735 – 1813) и Томас Кларксон (1760 – 1846), които принадлежат към Англиканската църква. Аболиционистката кауза намира свой енергичен застъпник в лицето на Уилям Уилбърфорс (1759 – 1833), който става водач на кампанията в Британския парламент. На този етап все още целта е премахване само на търговията с роби, а не на робството като цяло, с презумпцията, че липсата на приток от евтина работна ръка от Африка ще принуди плантаторите да подобрят условията на живот на наличните си роби, като разчитат на техния естествен прираст. Това от своя страна, според аболиционистите, ще доведе до постепенно изчезване на робството от само себе си – възглед, който се оказва напълно погрешен, както се вижда от историята на САЩ до средата на XIX в., когато робството процъфтява десетилетия след премахването на порочната търговия.¹⁶

Съпричастни към Обществото за премахване на търговията с роби са група добре образовани африканци в Лондон, наречени „Синове на Африка”, сред които особено се отличават Олауда Екуиано и Отоба Кугоано. Кугоано е роден в днешна Гана около 1757 г. и е похитен на 13 години, след което е откаран в Гренада, където работи в плантация. През 1772 г. е купен от английски търговец, който го отвежда в Англия, научава го да чете и пише, а след това го освобождава, съгласно известното съдебно решение от същата година, че не съществува законово основание за робството в Англия, останало в историята на британската съдебна практика като „казуса Съмърсет”.¹⁷ През 1773 г. Кугоано е покръстен и приема името Джон Стюарт, а благодарение на това, че по-късно постъпва на служба при художника Ричард Козуей (1742 – 1821) попада в полезрението на хора от политическия и културния елит на Великобритания като Уелския принц и известния поет Уилям Блейк (1757 – 1827). Един от най-активните членове на африканската общност в Лондон, през 1787 г. Отоба Кугоано с помощта на своя приятел Екуиано издава книга под дългото заглавие „Мисли и чувства за злия и порочен трафик на роби и търговия с човешки същества, скромно предадени на обитателите на Великобритания от Отоба Кугоано, жител на Африка”.¹⁸ Разказът на Кугоано излиза извън рамката на описание на собствените преживявания и е първият директен призив от един африканец

за незабавно премахване на робството. Нещо повече, авторът дори стига до крайност и иска наказание на робовладелците, които на свой ред можело да бъдат поробени от бившите си роби. Копия от книгата са изпратени на крал Джордж III, на Едмънд Бърк (1729 – 1797) и на други видни политици, но Кугоано не успява да промени благосклонното отношение на монарха към търговията с роби, каквото е и отношението на останалите членове на кралското семейство.

Самият Олауда Екуиано се проявява като виден аболиционист още преди издаването на своята автобиография. Той изразява мнението си в периодичния печат, където публикува писма и рецензии на книги и така си създава противници сред средите, поддържащи робството. Екуиано има личен принос за изострянето на общественото внимание върху ужасяващия случай с английския кораб „Зонг“ през 1783 г. Тогава той се среща с видния аболиционист Гренвил Шарп и го запознава с инцидента, станал в края на ноември – началото на декември 1781 г., по време на който 133 роби загиват, като са изхвърлени в океана по заповед на капитана, Люк Колингуд. Корабът „Зонг“ е собственост на ливърпулско сдружение за търговия с роби, което е сключило застраховка за техния живот. Поради грешка в навигацията и отклонение от курса в края на пътуването му до Карибите, запасите от питейна вода на борда се оказват недостатъчни. Тогава капитанът нарежда въпросните роби да бъдат жертвани, за да се осигури оцеляването на останалите. Колингуд се надява загубите за убитите роби да бъдат покрити от застрахователите. Делата по този повод две години по-късно предизвикват обществен дебат, като най-шокиращото е това, че в съда се предявява претенция за изплащане на застраховка за загуба на собственост, а не се говори за масово убийство на хора, чийто живот се приравнява с този на добитък. Решението на съдията е в полза на застрахователите, но по-важното в случая е, че никой не е обвинен в предумишленото убийство на нещастните човешки същества. Опитите на Шарп да привлече вниманието на членове на парламента и кабинета, както и на видни духовни лица, за да се потърси сметка на отговорните за смъртта на невинните роби, се оказват напразни. Все пак инцидентът със „Зонг“ има сериозен отзвук за формирането на аболиционисткото движение.¹⁹

Очевидната неморалност на търговията с роби спечелва масова подкрепа за аболиционистите и превръща тяхната кампания в

първото голямо движение за граждански права във Великобритания. Навсякъде в страната се разпространява огромна по обем аболиционистка литература под формата на памфлети, брошури и лекции. Мъже и жени от всички социални групи подкрепят благородната кауза като участват в организирани в нейна защита митинги и се подписват в аболиционистките петиции до правителството. През 1792 г. дори е обявен бойкот на произведената чрез робски труд и внасяна от Западните Индии захар, в която се включват най-малко 300 000 души.²⁰ Най-популярният символ на движението, разпространяван навсякъде от привържениците му, е изработеният през 1787 г. от Джозая Уеджуд (1730 – 1795) керамичен медальон на окован във вериги коленичил роб с надпис „Не съм ли аз човек и брат?“ Широка общественa подкрепа за аболиционизма безспорно е решаващ фактор за премахването на търговията с роби във Великобритания през 1807 г., примерът на която в следващите години е последван от редица други страни – САЩ, Холандия, Франция, Испания, младите републики в Латинска Америка.

Но мотивите за това далеч не се изчерпват само с морала, а са продиктувани и от редица други обективни фактори. Аболиционисти и филантропи като Джеймс Рамзи (1733 – 1789) и Томас Кларксон изтъкват предимствата на свободния труд пред принудителния труд на робите в плантациите като се основават на теорията за икономическия либерализъм на Адам Смит (1723 – 1790). Според тях премахването на търговията с роби дори е от полза за самите плантатори, тъй като вместо да печелят от нея, в крайна сметка тя неизбежно ги довежда до задлъжняване и банкрут.²¹ Ерик Уилямс в своята книга „Капитализъм и робство“ (1944) подчертава, че икономическите мотиви и материалният интерес изиграват по-голяма роля за премахването на търговията с роби в началото на XIX в., отколкото моралната страна на въпроса. Според него по това време настъпват две важни промени в икономическият климат, които повлияват за успеха на аболиционистите. Първо, загубата на северноамериканските колонии и отделянето им от карибските плантации намалява обвързаността на Великобритания с монопола на Западните Индии върху вътрешния пазар. Освен това в навечерието на приемането на Акта за забрана на търговията с роби през 1807 г. настъпва криза, предиз-

викана от свръхпродукцията на захар, което засяга печалбите на плантаторите.²² Този възглед е оспорен през 70-те години на миналия век от историци като Сеймор Дрешър, които обръщат внимание на факта, че в края на XVIII и началото на XIX в. икономиката на Западните Индии бележи растеж и без решителната намеса на аболиционистите този подем би продължил и по-нататък.²³ Наред с това важна роля за успеха на аболиционистите има и страхът на белите плантатори от въстания на робите, който се оправдава, когато през 1791 г. избухва кръвопролитната революция в Хаити, по време на която хиляди робовладелци изгубват живота си. Това е единственото успешно въстание на робите в Новия свят, което завършва с независимостта на Хаити от Франция през 1804 г. Трябва да се отбележи и фактът, че родените в роство чернокожи в Новия свят се поддават по-лесно на експлоатация в сравнение с тези, докарани от Африка.²⁴

След премахването на търговията с роби аболиционистите си поставят като следваща цел унищожаване на робството изобщо. В крайна сметка през 1833 г. то е отменено от парламента на територията на цялата Британска империя, което влиза в сила от следващата година и се осъществява постепенно до 1838 г. с компенсация от 20 милиона паунда за робовладелците – факт, който красноречиво подчертава лицемерието на политическата класа, която е загрижена повече за благополучието на потисниците, отколкото за бъдещето на потиснатите, оставени на произвола на съдбата. Официалното отменяне на търговията с роби обаче не означава нейния действителен край – тя продължава нелегално до 60-те години на XIX в. По това време Великобритания претърпява пълна метаморфоза – от лидер в търговията с роби в края на XVIII в. тя става най-големият противник на тази практика, обявена от нея за незаконна. Страната си извоюва правото да преследва и пленява роботърговските кораби в Атлантическия океан, което тя прави с изключителна ревност. Самото робство продължава да съществува в САЩ до края на Гражданската война през 1865 г., а в Куба и Бразилия то е премахнато съответно едва през 1886 и 1888 г.

* * *

Олауда Екуиано произхожда от етническата група игбо (ибо) в днешна Югоизточна Нигерия – една от най-големите и влиятелни

групи в тази част на Африка, както и една от най-силно засегнатите от търговията с роби. По-голямата част от сведенията, с които разполагаме за неговия живот, се съдържат в автобиографията му, спомената вече неколkokратно по-горе. В историографията съществува спор относно годината и мястото на неговото раждане, като въз основа на открити по-късно документи някои историци считат, че негова родина е Северна Америка, а не Африка, но на този дебат ще се спрем по-нататък. Самият Екуиано посочва, че е роден в провинция Ебое на Кралство Бенин в плодородната долина Есака през 1745 г. Поради отдалечеността на провинцията властта на краля на Бенин е формална, а преди да бъде отвлечен и продаден в робство, Екуиано никога не бил виждал нито бели хора, нито океана. Името „Олауда“ означава човек със силен глас, а също някой, роден под щастлива звезда. Баща му заема високо обществено положение на местен вожд и съдия с титлата „ембренче“ („Embrenché“), външен белег за която били белезите по челото му. Основна роля за възпитанието на малкия Олауда има майка му, която го запознава с култовите практики на племето, свързани с почитта към предците, а също така го научава да се защитава. Авторът разказва как дори жените от общността се сражават срещу съседни племена и описва една такава битка с участието на майка му. В началото на книгата той дава подробни сведения за местните традиции и обичаи, свързани с храната, облеклото, жилищата и начина на живот на съплеменниците си, който се отличава с изключителна простота и хармония с природата, при което всяко едно събитие е неизменно съпътствано от поезия, музика и танц.

Робството е добре познато в общността, но се различава коренно от това в Новия свят. В роби се превръщат военнопленници или хора, обвинени в тежки престъпления, част от които са продавани на идващите периодично търговци на роби от други племена срещу оръжия, барут, дрехи, мъниста и други стоки. Тяхната трагична съдба отвъд океана е добре известна. Тези, които остават са далеч по-щастливи, защото според Екуиано животът им не се различава особено от този на останалите членове на общността – те не работели повече от тях и дори понякога също разполагали с роби. В Африка с робите се отнасят не толкова като със стока, а по-скоро

като с членове на семейството на техния собственик, те не губят човешкия си облик, както техните събратя отвъд океана.²⁵ Екуиано разказва за един неуспешен опит да бъде отвлечен в робство заедно с други деца, предотвратен след намесата на възрастните от селото. Когато обаче е на 11 години, той и сестра му действително стават жертва на роботърговците, докато всички възрастни са отишли да работят на полето. Скоро след това пътищата на Екуиано и сестра му се разделят завинаги и той загубва всяка надежда да се завърне обратно у дома. След като сменя различни господари, той стига до брега на океана, където за пръв път се сблъсква с европейците. Ето как самият той разказва за това в автобиографията си:

„Първото нещо, което се изпречи пред погледа ми, когато пристигнах на крайбрежието, беше морето и корабът за роби, който тогава беше на котва в очакване на своя товар. Това ме изпълни с удивление, което скоро се превърна в ужас... Когато бях отведен на борда, аз бях незабавно хванат и подложен на преглед дали съм здрав от членове на екипажа; сега се убедих, че съм попаднал в свят на зли духове и че ще ме убият. Също и техният цвят на лицето, толкова различен от нашия, дългата им коса и езика, който говореха, много различен от езиците, които бях чувал някога, потвърдиха тази вяра. Наистина, такива бяха ужасите на моите представи и страхове в момента, че ако дори десет хиляди светове бяха мои, аз бих се отказал с желание от всички тях, за да заменя положението си срещу това на най-презрения роб в моята страна.”²⁶

В началото изплашеният Олауда си мисли, че тия страховити бели мъже ще ги изядат, но скоро разбира, че целта на пленничеството им е да работят за тях. Той е натоварен на роботърговски кораб, с който поема за Барбадос. Въз основа на публикуваните данни за трансатлантическата търговия, Винсент Карета счита, че това е корабът „Огден” от Ливърпул, който се намира край западния бряг на Африка през 1753 г. и пристига в Бриджтаун, Барбадос, на 9 май 1754 г.²⁷ На малкия Олауда не е спестено нищо от ужасите на прекосяването на Атлантика, като особено силна и впечатляваща е

сцената на първоначалния стрес, който преживява при качването си на борда:

„Скоро ме пъкнаха под палубата и там вместо поздрав в носа ме удари нещо, което никога не бях опитвал през живота си; заради отвратителната смрад и придружаващите я викове аз така се разболях и станах унил, че не бях в състояние да ям, нито пък имах желание да вкуся нещо. Оглеждах се за последния другар, смъртта, за да ме облекчи; но скоро, за мое нещастие, двама от белите мъже ми предложиха храна и при отказа ми да ям един от тях ме хвана бързо за ръцете, просна ме на нещо като макара и върза ходилата ми, докато другият строго ме налагаше с пръчка... Смрадта от трюма, докато бяхме край брега беше толкова отвратителна, че беше опасно да се стои там толкова време и на някои от нас беше позволено да останем на палубата, за да си поемем свеж въздух... Тясното пространство, жегата, както и големият брой хора натъпкани в кораба дотолкова, че едва имаше накъде да се обърнат, почти ни задушаваше... Письците на жените и стенанията на умиращите правеха невъобразима цялата тази картина на ужасите.”²⁸

В Новия свят Олауда Екуиано изпада в истински културен шок от сблъсъка си с много нови и непознати за него неща. Така например той е впечатлен от тухлените къщи на няколко етажа, каквито не е виждал в Африка и от хората, които яздят коне. Обикновени предмети като картини и стенни часовници предизвикват страха му, а всичко около него изглежда като изпълнено с магия. Робите, докарани в Западните Индии са изложени за публична продажба, по време на която всеки купувач води жестока и бясна надпревара със съперниците си за да придобие най-добрата жива стока. За африканците това е изключително унижително преживяване, а раздялата с приятели и роднини е поредният стрес. Екуиано се възмушава от безграничната алчност и безскрупулност на търговците на роби, разделяща мъже от жени, родители от деца, братя от сестри, което прибавя нови мъки и страдания към ужаса от откъсването от родната страна.²⁹

След престой от две седмици в Барбадос Олауда е изпратен във Вирджиния, където е купен от Майкъл Хенри Паскал, лейтенант

в Кралския флот. Той го прекръства на „Густав Ваза” по името на шведския крал, освободил страната си от датчаните през XVI в. Като изключим автобиографията, Олауда използва именно това име до края на живота си във всички документи и официалната си кореспонденция. Дотогава той вече е преименуван два пъти – на кораба, който го докарва от Африка е наречен Майкъл, а първият му собственик го кръщава Джейкъб. През следващите години животът на Екуиано е неразривно свързан с този на неговия господар, когото той придружава в Англия и Северна Америка и в мирно време, и по време на морските битки между англичани и французи през Седемгодишната война (1756 – 1763), в които взема участие. Така независимо от робското си положение, Олауда Екуиано се оказва по-щастлив от повечето африканци в Америка, тъй като никога не преживява убийствения труд в плантациите и дори впоследствие се радва на необичайни привилегии и възможности за един роб. Следователно той не е типичният пример за жертва на търговията с роби, а по-скоро изключение от общата картина. Важен момент в биографията на Екуиано през този период е престоят му в Лондон и покръстването му през февруари 1759 г. в църквата „Св. Маргарет”, Уестминстър. В британската столица живее при сестрите Герин, роднини на неговия господар, благодарение на които получава религиозни наставления, а освен това се научава да чете и пише.³⁰ Християнството се превръща в пътеводна светлина в живота му оттук нататък и всеки един благоприятен обрат в съдбата си той обяснява с божествена намеса, а робството за него е несъвместимо с християнските ценности. Първоначално член на Англиканската църква, впоследствие Екуиано се присъединява към отделилия се от нея методизъм – създаденото от Джон Уесли (1703 – 1791) движение за духовно възраждане и пречистване.

След години служба във флота Екуиано става опитен моряк и се надява да получи свободата си, която неговият господар обещава да му даде. Паскал обаче се отнася несправедливо със своя роб – той присвоява възнаграждението, което му се полага като член на екипажа, а освен това отказва да изпълни обещанието си да го освободи. Вместо това го продава на капитан Джеймс Доран, който го отвежда обратно на Карибите. На остров Монтсерат той препродава Олауда на Робърт Кинг – американски квакер от Филадельфия, който

търгува със Западните Индии. През следващите три години Олауда Екуиано работи за своя господар като моряк и търговец между Карибите и Северна Америка, като благодарение на своята интелигентност и умения успява да спечели средства и за самия себе си. По време на своята дейност той става свидетел на брутални изстъпления от страна на собствениците срещу техните роби, срещу които е безсилен да противодейства.³¹ В своята автобиография Олауда подлага на безмилостна критика порочната търговия с роби, довела до подобно отношение на едни хора към други. Ето думите, с които той се обръща към плантаторите, защитаващи правото си да владеят други човешки същества:

„Със сигурност този трафик, който се разпространява като чума и покварява всичко, до което се докосне, не може да бъде добър! Той нарушава първото естествено право на хората – равенството и независимостта и дава на един човек господство над неговите събратя, което Бог никога не е планирал! Защо този трафик както издига собственика до положение по-високо от човешкото, така поставя роба по-ниско от човека... Все пак колко погрешна е алчността на плантаторите. По-полезни ли са робите, сведени по такъв начин до положение на животни, отколкото ако им беше позволено да се радват на предимствата на човека? Свободата, чрез която здравето и благоденствието се разпространяват във Великобритания ще ви отговори – Не. Когато превръщате хората в роби, вие ги лишавате от половината от тяхната добродетел и със собственото си поведение давате пример за измама, грабеж и жестокост, като ги принуждавате да живеят в състояние на война с вас; и след всичко това вие се оплаквате, че те не са честни и верни!“³²

На 10 юли 1766 г. настъпва повратен момент в живота на Олауда Екуиано – той най-сетне успява да откупи свободата си.³³ Като свободен човек Олауда се установява в Англия, но продължава да пътува като моряк до Западните Индии, Северна Америка и Средиземно море. Той посещава на два пъти Турция и дори възнамерява да се засели там. Един любопитен епизод от неговия живот е учас-

тието му в арктическата експедиция през 1773 г. на борда на кораба „Рейсхорс“, която има за цел откриването на североизточен път за Индия. По време на това пътуване Олауда работи съвместно с доктор Чарлз Ървинг, известен с разработването на метод за дестилиране на морска вода, чрез който по-късно натрупва състояние. Сътрудничеството между двамата продължава две години по-късно, когато Ървинг му възлага набирането и надзора на роби за неговите захарни плантации в Москитовия бряг в Централна Америка. Робите са съплеменници на Олауда от етническата група игбо, чийто език той познава отлично и това го улеснява в изпълнението на задачата.³⁴ Като надзирател в плантацията на Ървинг, Олауда проявява хуманно отношение към робите, за разлика от другите надзиратели, които с бруталното си поведение довеждат до тяхното бягство и провал на цялото начинание.³⁵ Как да си обясним този епизод от биографията на бившия роб? Защо той, макар и за кратко, се оказва на страната на потисниците? Очевидно отношението на Олауда Екуиано към робството по това време не е еднозначно – той се противопоставя на жестокото отношение към робите, но не отрича напълно самата институция, възприема я като част от естествения ред на нещата, при условие че към нещастниците се отнасят човешки. Едва по-късно Екуиано осъзнава, че търговията с роби е обществено зло, което не подлежи на подобрене и трябва веднъж завинаги да се изкорени. Едно трагично събитие през 1774 г. определено му въздейства в тази посока и почти пречупва неговата вяра. Тогава Екуиано служи на кораба „Англикания“, с който трябва да отплава за Турция. Готвач на кораба е неговият приятел Джон Анис, който преди това е работил на плантация на карибския остров Сейнт Китс. В разрез с английския закон и споменатия по-горе „казус Съмърсет“, Анис е отвлечен от своя бивш собственик, Уилям Къркпатрик. Екуиано издейства съдебно решение за неговото освобождаване и привлича известния аболиционистки деец Гренвил Шарп, но усилията му се оказват напразни. Къркпатрик връща Анис обратно на Сейнт Китс, наказва го жестоко и впоследствие нещастникът умира от преумора на плантацията. Сломеният духом Екуиано отпътува за Турция, решен никога повече да не се завърне в Англия.³⁶

През 80-те години на XVIII в. Олауда Екуиано се посвещава на каузата на аболиционизма и е един от най-активните членове на

„Синове на Африка” в Лондон. Той работи в тясно сътрудничество с членовете на Обществото за премахване на търговията с роби, често се изказва на аболиционистките митинги, а след 1789 г. се заема да популяризира своята автобиография, превърнала се в бестселър, като за тази цел пътува в Англия, Шотландия и Ирландия. Особено радущен прием книгата намира в Ирландия, където тя се продава в огромния тираж от 1900 броя. Това е съвсем естествено, тъй като ирландците, подобно на поробените африканци, също се борят за своята свобода срещу английските потисници. Олауда Екуиано не забравя родния си континент и жадува за подобряване на живота на африканците. Той се включва в проекта за създаване на колония в Сиера Леоне, но събитията около неговото участие в това начинание вземат неблагоприятен обрат. Планът за Сиера Леоне е свързан с имената на филантропи като Гренвил Шарп, Томас Кларксон и неговия брат Джон Кларксон (1764 – 1828) и предвижда хора с африкански корени, включително афроамериканци, останали лоялни на британската корона след Американската война за независимост (1775 – 1783), да бъдат върнати в континента на своите предци, където да започнат нов живот. През ноември 1786 г. Олауда Екуиано е назначен от правителството като комисар, който да отговаря за снабдяването на новата колония Фрийтаун. Възмутен от злоупотребите на друг чиновник, когото разобличава, Екуиано скоро е уволнен от длъжността.³⁷ През 1792 г. той се жени за англичанката Сузана Кулън (1761 – 1796), от която му се раждат две дъщери – Анна Мария (1793 – 1797), починала в детска възраст и Джоана (1795 – 1857). Олауда Екуиано умира на 31 март 1797 г. в Лондон, като оставя значително за времето си наследство от 950 паунда на единствената си оцеляла дъщеря.

В продължение на век и половина Олауда Екуиано и неговата книга се оказват забравени. Едва през 60-те години на миналия век те са преоткрити за историята и литературата, след като Пол Едуардс публикува първото съвременно издание на „Интересния разказ”.³⁸ Сред изследователите на Екуиано заслужава да се отбележат неговите биографи Анджело Костанцо и Джеймс Уолвин³⁹, както и Винсент Карета, на чието издание на текста от 1995 г. се позоваваме тук. Интересен е въпросът за идентичността на Олауда Екуиано. Както отбелязва Карета, тя е двойствена – африканец по рождение, той

възприема британската култура и започва да се чувства „почти като англичанин“.⁴⁰

През 2005 г. Карета издава биография на Екуиано, в която въз основа на два новооткрити документа, поставя под съмнение възприемания дотогава като безспорен факт, че авторът на „Интересния разказ“ е роден в Африка.⁴¹ Става въпрос за кръщелното свидетелство на Густав Ваза от 9 февруари 1759 г. и списъка на екипажа на „Рейсхорс“ от 1773 г., според които неговото месторождение е Южна Каролина. Според Карета това означава, че началото на автобиографията с описанието на африканската родина на Екуиано и неговото отвлечане, както и затрогващото пътуване през Атлантика, са измислени на базата на други източници. Това твърдение предизвиква бурен дебат в науката, като Пол Лавджой, Александър Бърд, Дъглас Чеймбърс и други историци отхвърлят възгледа на Карета и се застъпват за автентичността на автобиографията. Според Лавджой доказателства, че Екуиано е роден в Африка са лингвистичните, географски и културни подробности при описанието на игбо, слабото му владеене на английски език при първото му пристигане в Англия, както и наемането му от доктор Ървинг за подбора на роби за плантацията в Централна Америка сред неговите сънародници, чийто език той говори отлично. Към това трябва да се прибави и аргумента, че е по-вероятно той да е скрил своята африканска идентичност по времето, когато все още не е публична личност, отколкото към момента на написването на автобиографията, когато придобива широка известност като водеща фигура в аболиционисткото движение. Това би могло да се обясни от чисто прагматична гледна точка – чернокожите, родени в Северна Америка, се предпочитат като моряци пред тези, родени в Африка.⁴²

* * *

Краят на XVIII в. е една изключително бурна и динамична епоха, когато и Стара Европа, и Новият свят са разтресени от промени, вдъхновени от идеите на Просвещението. Върховна изява на този стремеж за подобряване живота на хората са революциите в Северна Америка и Франция, а движението за премахване на търговията с

роби набира все по-голяма популярност от двете страни на океана. Идеите обаче са едно, а тяхната реализация нещо съвсем различно. Съвсем скоро лозунгът за свобода, равенство и братство във Франция е заменен от насилието и терора, а САЩ далеч не са онази „Обетована земя”, за която се представят и там десетилетия наред продължава да съществува робството в изумителен контраст с принципите, заложили в Декларацията за независимостта и Американската конституция. В началото на XIX в. аболиционистите постигат важна победа – първо във Великобритания, а след това и в много други страни на порочната търговия с роби най-сетне е сложен край. Незаконната търговия обаче продължава поне още половин век, а след премахването на самото робство негови прикрити форми могат да бъдат открити дори до наши дни.

Независимо от всичко това значението на аболиционизма в края на XVIII и началото на XIX в. не може да се отрече, а приносът на неколцината африканци за неговия успех също е безспорен. Сред тях на първо място трябва да поставим Олауда Екуиано, или Густав Ваза с неговата автобиография. Както отбелязва Хенри Луис Гейтс Екуиано е „най-важният чернокож през XVIII в.”⁷⁴³

БЕЛЕЖКИ

¹ **Equiano, O.** *The Interesting Narrative and Other Writings*, ed. **Vincent Carretta**. Penguin Books, London, 1995.

² **Walvin, J.** *A Short History of Slavery*. Penguin Books, London, 2007, pp. 29 – 31.

³ **Franklin, J. H., A. A. Moss.** *From Slavery to Freedom: A History of Negro Americans*, New York, 1988, p. 28.

⁴ **Walvin, J.** *Op. cit.*, p. 39.

⁵ **Sadler, N.** *The Slave Trade*, Oxford, 2009, pp. 7 – 8.

⁶ Уилям Снелгрейв е роботърговец в Бенинския залив (днес в Нигерия) през 20-те години на XVIII в. **Snelgrave, W.** *A New Account of Some Parts of Guinea and the Slave Trade*, London: Frank Cass, 1734 [repr. 1971], p. 158; **Lovejoy, P. E.** “Slavery in Africa”, *The Routledge History of Slavery*, ed. by G. Heuman and T. Burnard, London, 2011, p. 39.

⁷ **Lovejoy, P. E.** *Op. cit.*, p. 44, Table 2.1.

⁸ **Walvin, J.** Op. cit., p. 72.

⁹ **Ibid.**, pp. 68 – 76, както и документите на стр. 76 – 89; Виж също **Walvin, J.** *The Slave Trade*, London, 2011, pp. 47– 65; **Sadler, N.**, Op. cit., pp. 15 – 16; **Кинг Р.** *История на човешките миграции*, София, 2009, с. 91 – 92.

¹⁰ **Burnard T.** “The Atlantic Slave Trade”, *The Routledge History of Slavery*, pp. 87 – 88; **McGowan, W.** “African Resistance to the Atlantic Slave Trade in West Africa”, *Slavery and Abolition* 11 (1990), pp. 21 – 22; **Richardson, D.** “Shipboard Revolts, African Authority, and the Atlantic Slave Trade”, *William and Mary Quarterly* 58 (2001), p. 72, p. 89.

¹¹ **Burnard T.** Op. cit., pp. 88 – 89.

¹² **Walvin, J.** *The Slave Trade*, pp. 61 – 63.

¹³ **Walvin, J.** *A Short History of Slavery*, pp. 197 – 198.

¹⁴ „Описание на най-забележителните подробности в живота на Джеймс Албърт Акасоу Гронниасоу, африкански принц, разказани от него самия” (*A Narrative of the Most remarkable Particulars in the Life of James Albert Ukawsaw Gronniosaw, an African Prince, As related by himself*) – <http://docsouth.unc.edu/neh/gronniosaw/gronnios.html>

¹⁵ **Equiano, O.** *The Interesting Narrative...*, Introduction by **Vincent Carretta**, x – xi.

¹⁶ **Ibid.**, xii – xiii.

¹⁷ Джеймс Съмърсет е роб от Вирджиния, доведен от собственика си в Англия, където избягва. След като е заловен, той е изпратен насилствено в Ямайка, но е освободен с временно съдебно решение. Случаят е поет от аболициониста Гренвил Шарп, който го поставя пред Кралския съд. През 1772 г. върховният съдия лорд Мансфийлд се произнася в полза на Съмърсет на основание, че съгласно английското обичайно право няма законно основание един роб да бъде принудително откаран от страната обратно в колониите. Този прецедент се гълкува като фактическо премахване на робството на английска земя.

¹⁸ **Cugoano, O.** *Thoughts and Sentiments on the Evil and Wicked Traffic of the Slavery and Commerce of the Human Species, Humbly Submitted to the Inhabitants of Great Britain*, by Ottobah Cugoano, a Native of Africa (1787), ed. Vincent Carretta, London, 1999.

¹⁹ За инцидента на кораба „Зонг” виж **Walvin, J.** *A Short History of Slavery*, pp. 86 – 89, p. 150, p. 151, p. 198. В книгата е поместен откъс от мемоарите на Гренвил Шарп от 1820 г., отнасящ се до този трагичен епизод от търговията с роби.

²⁰ **Sadler, N.**, Op. cit., pp. 39 – 40.

²¹ Въпросът за социалните и икономическите мотиви на аболиционистите е разгледан подробно в **Ryden, D. B.** *West Indian Slavery and British Abolition 1783 – 1807*. Cambridge, 2009, pp. 157 – 185.

²² **Williams, E.** *Capitalism and Slavery*. Richmond, Virginia. University of North Carolina Press, 1944.

²³ **Drescher, S.** *Econocide: British Slavery in the Age of Abolition*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1977.

²⁴ **Brown, C. L.** *Abolition of the Atlantic Slave Trade*, The Routledge History of Slavery, pp. 287 – 290.

²⁵ **Equiano, O.** *The Interesting Narrative...*, pp. 31 – 45.

²⁶ *Ibid.*, p. 55.

²⁷ **Chambers, D.** Review of Carretta, Vincent, *Equiano the African: Biography of a Self-Made Man*. H-Atlantic, H-Net Reviews. November, 2007, p. 3. URL: <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=13855>; *The Trans-Atlantic Slave Trade: A Database on CD-ROM* (1999), edited by **David Eltis, Stephen D. Behrendt, David Richardson, and Herbert S. Klein**.

²⁸ **Equiano, O.** *The Interesting Narrative...*, p. 56, p. 58.

²⁹ *Ibid.*, p. 61.

³⁰ *Ibid.*, pp. 77 – 78.

³¹ *Ibid.*, pp. 104 – 111.

³² *Ibid.*, p. 111.

³³ *Ibid.*, pp. 135 – 137 (Авторът помества и документа за своето освобождаване).

³⁴ *Ibid.*, p. 205.

³⁵ *Ibid.*, pp. 217 – 218.

³⁶ *Ibid.*, pp. 179 – 181.

³⁷ *Ibid.*, pp. 226 – 229.

³⁸ **Edwards, P.** ed., *Equiano's Travels*, Oxford: Heinemann, 1967.

³⁹ **Costanzo, A.** *Surprising Narrative: Olaudah Equiano and the Beginnings of Black Autobiography*, Westport, Conn.: Greenwood Press, 1987; **Walvin, J.** *An African's Life: the Life and Times of Olaudah Equiano, 1745 – 1797*, London, 1998.

⁴⁰ **Equiano, O.** *The Interesting Narrative...*, p. 77. Виж също коментара на Винсент Карета във въведението, xvii.

⁴¹ **Carretta, V.** *Equiano, the African: Biography of a Self Made Man*, Athens, GA: University of Georgia Press, 2005.

⁴² **Chambers, D.** *Op. cit.*, p. 5. Виж критиката на Пол Лавджой на тезата на Карета в **Lovejoy, P. E.** *Autobiography and Memory: Gustavus Vassa, alias Olaudah Equiano, the African, Slavery and Abolition* 27, no. 3 (2006): 317 – 347.

⁴³ **Chambers, D.** *Op. cit.*, p. 1.

ЛИТЕРАТУРА

Публикации

Кинг Р. История на човешките миграции. София, 2009.

Brown, C. L. “Abolition of the Atlantic Slave Trade”, *The Routledge History of Slavery*, ed. by G. Heuman and T. Burnard, London, 2011, pp. 281 – 297.

Burnard T. “The Atlantic Slave Trade”, *The Routledge History of Slavery*, ed. by G. Heuman and T. Burnard, London, 2011, pp. 80 – 97.

Costanzo, A. *Surprising Narrative: Olaudah Equiano and the Beginnings of Black Autobiography*, Westport, Conn.: Greenwood Press, 1987.

Cugoano, O. *Thoughts and Sentiments on the Evil and Wicked Traffic of the Slavery and Commerce of the Human Species, Humbly Submitted to the Inhabitants of Great Britain*, by Ottobah Cugoano, a Native of Africa (1787), ed. Vincent Carretta, London, 1999.

Drescher, S. *Econocide: British Slavery in the Age of Abolition*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1977.

Edwards, P. ed., *Equiano's Travels*, Oxford: Heinemann, 1967.

Eltis, D., S. D. Behrendt, D. Richardson and H. S. Klein. *The Trans-Atlantic Slave Trade: A Database on CD Rom*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Equiano, O. *The Interesting Narrative and Other Writings*, ed. **Vincent Carretta**. Penguin Books, London, 1995.

Franklin, J. H., A. A. Moss. *From Slavery to Freedom: A History of Negro Americans*, New York, 1988.

Lovejoy, P. E. *Autobiography and Memory: Gustavus Vassa, alias Olaudah Equiano, the African*, *Slavery and Abolition* 27, no. 3 (2006): 317 – 347.

Lovejoy, P. E. “Slavery in Africa”, *The Routledge History of Slavery*, ed. by G. Heuman and T. Burnard, London, 2011, pp. 35 – 51.

McGowan, W. “African Resistance to the Atlantic Slave Trade in West Africa”, *Slavery and Abolition* 11 (1990), pp. 5 – 29.

Richardson, D. “Shipboard Revolts, African Authority, and the Atlantic Slave Trade”, *William and Mary Quarterly* 58 (2001), pp. 68 – 92.

Ryden, D. B. *West Indian Slavery and British Abolition 1783 – 1807*, Cambridge, 2009.

Sadler, N. *The Slave Trade*, Oxford, 2009.

Snelgrave, W. *A New Account of Some Parts of Guinea and the Slave Trade*. London: Frank Cass, 1734 [repr. 1971]

Walvin, J. *An African's Life: the Life and Times of Olaudah Equiano, 1745 – 1797*, London, 1998.

- Walvin, J.** A Short History of Slavery. Penguin Books, London, 2007.
- Walvin, J.** The Slave Trade, London, 2011.
- Williams, E.** Capitalism and Slavery, Richmond, Virginia. University of North Carolina Press, 1944.

Интернет-базирани източници

A Narrative of the Most remarkable Particulars in the Life of James Albert Ukawsaw Gronniosaw, an African Prince, As related by himself(**Electronic Edition**) – <http://docsouth.unc.edu/neh/gronniosaw/gronnios.html>

Chambers, D. Review of Carretta, Vincent, *Equiano the African: Biography of a Self-Made Man*. H-Atlantic, H-Net Reviews. November, 2007.
URL: <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=13855>